

LIZDEIKOS GIJA LIETUVIŲ DVASINĖJE TRADICIJOJE

Dainius Razauskas

Straipsnyje nagrinėjami legendiniai duomenys apie vyriausiąjį karaliaus Gedimino žynį Lizdeiką, sankcionavusį sprendimą Vilniuje įsteigti Lietuvos sostinę. Jie gretinami tiek su kai kuriais kitų tradicijų atitinkamais duomenimis, tiek su vėlesniais lietuviškaisiais, užtinkamais lietuvių religijos ir mitologijos šaltiniuose, tautosakoje ir autorinėje literatūroje. Atskirai aptariami keturi simboliškai reikšmingi paukščio požymiai: atsiradimas lizde, doigubas gimimas (pirma paukštė padeda kiaušinį, paskui iš jo išsirita paukštytis), sugebėjimas skristi ir giedojimas.

Prasminiai žodžiai:

Lizdeika, paukščio simbolika, lietuvių religija ir mitologija.

Straipsnį puošia Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų gimnazijos moksleivių piešiniai. 2010 m. jų iliustruota knygelė „Legenda apie Vilniaus įkūrimą“ buvo išleista gruzinų kalba ir padovanota Gruzijos vaikams.

LIZDEIKA

Apie Lizdeiką šaltiniai užsimena Gedimino sapno ir sostinės Vilniuje įkūrimo 1323 m. dingstimi. Pirmiausia – Bychovco kronika, arba Lietuvos metraštis (XVI a. 3–as dešimtmetis, rusėnų kalba):

Po małych czasesz poiechał posle toho kniaz wieliki Gidymin w łowy od Trok czotyry mili, y nayde horu krasnu nad rekoiu Wilneju, na ktoroy znayde zwera wielikoho tura y wbijet ieho na toy hory, hde y nyny zowut Turja hora. Y welmi było pozno do Trok jechaty, y stanet na luce na Szwintorozie, hde perwyich welikich kniazey zżyhali, i obnoczowa. Y spiaczy iemu tam, widy son, szto na hore, ktoruiiu zwali Krywaja, a teper Łysaja, stoit wołk żelizny welik, a w nem rewet, kali by sto wołkow wyło. Y oczutywsia ot sna swojeho y reczet worožbitu swojemu imenem Lezdeyku, kotory był znayden w orłowi hnezde, y był tot Lezdeyko u kniazia Gidymina worožbitom y najuyższym popom pohanskim. Widich dey son dywny, y spowida iemu vse, szto sia jemu wo sni widyło, y tot Lezdeyko worožbit recze gospodaru: „Kniaże wieliki, wołk żelezny znamenuiet, horod stoleczny tut budet, aszto w neho wnutri rewet, to sława ieho budet słynuti na weś swiet“. Y kniaz wieliki Gidymin na zawtryie ż, ne odieždżaiuczy, posłał po ludy y założył horod odyn na Szwintorozi, Niżni, a druhi na Krywoy hore, ktoruiiu nyny zowut Łysoiu, y nareczet imia tym horodom – Wilnia. Y zbudowawszy horody perenes stolec swoy z Trokow na Wilnu...

„Po to, neilgai trukus, išjojo didysis kunigaikštis medžioti už keturių mylių nuo Trakų. Ir randa ties Vilnios upe gražų kalną, ant kurio aptinka didžiulį žvėrį taurą ir užmuša jį ant to kalno, kuris ir dabar tebevadina-mas Tauro kalnu. Ir buvo labai vėlu grįžti į Trakus, ir apsisotojo Šventaragio slėnyje, kur degindavo pirmuosius didžiuosius kunigaikščius, ir čia apsinakvojo. Ir tenai miegodamas jis susapnavo, kad ant kalno, kuris buvo vadinamas Kreivuoju, o dabar Plikuoju, stovi didžiulis geležinis vilkas, o jame staugia tarytum šimtas vilkų. Ir pabudo iš miego, ir tarė savo žyniui, vardu Lizdeika, kuris buvo rastas erelio lizde, – tasai Lizdeika buvo Gedimino žynys ir vyriausiasis pagonių kunigas: ‘Sapnavau keistą sapną.’ Ir nupasakojo viską, kas jam sapne buvo pasirodę. Ir tasai žynys Lizdeika tarė: ‘Didysis kunigaikšti, geležinis vilkas reiškia, kad sostinė čia stovės, o staugimas jo viduje – kad jos garsas sklis po visą pasaulį.’ Ir didysis kunigaikštis Gediminas tuoj rytojaus dieną, nebeišvykdamas, pasiuntė žmonių ir įkūrė vieną pilį Šventaragyje – Žemutinę, o antrą – Kreivajame kalne, kuris dabar vadinamas Plikuoju, ir toms pilims davė Vilniaus vardą. Ir įkūręs pilis, perkėlė savo sostinę iš Trakų į Vilnių...“¹

1 BRMŠ II: 374–375, 382, vertė Rimantas Jasas. XV–XVI a. pradžios rusėnų *kniaz* versti „kunigaikštis“ yra labai abejotina, nors įprasta (trumpai žr. Razauskas 2014: 75–80).

Paskui dar Motiejaus Strykovskio „Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronika“ (1582 m., lenkų kalba) specialiai apie Lizdeiką priduria:

A ten, jako Latopiszczce świadczą, za Witenesa ojca Gediminowego był nalezion w orlim gniazdzie w jednej puszczy przy gościńcu, a niktórzy powiadają, iż w kolebce ochędożnej na drzewie zawieszzonego sam Witenes nalazł, i chować go dał ućciwie jako syna; a gdy dorosł okazał z siebie dzielności nie prostego człowieka...

„O tasai, kaip metraštininkai liudija, Gedimino tėvo Vytenio laikais buvo rastas erelio lizde vienoje girioje prie didžiojo kelio. O kiti sako, kad pats Vytenis jį rado švarutėliame lopšyje ant medžio pakabintą ir liepė jį padoriai auginti kaip sūnų. O kai užaugo, parodė nepaprasto žmogaus gabumą...“²

Ilgainiui Lizdeika:

będąc na dworze xiążęcym wychowany, w naukach gwiazdarskich, według biegów pogańskich, w wieździerstwach, snów wykładach [...] był wyćwiczony, aż potym był za Gedymina, nawyższym biskupem albo przelożonym nabożeństwu pogańskich, którego z urzędu Kriwe Kriweito zwano.

„<...> Kunigaikščio dvare išauklėtas, pagal pagonių mokslo tvarką buvo išmokytas žvaigždžiažinystės, raganavimo, sapnų aiškinimo <...>, o paskui, Gedimino laikais, net vyriausiuoju pagonių apeigų vyskupu ar viršininku tapo ir buvo pavadintas Kriviu Krivaičiu“³.

Pirminius šaltinius kartoja vėlesnieji, bet nieko naujo iš esmės nebepriduria. Pavyzdžiui, Alberto Vijūko-Kojelavičiaus „Lietuvos istorija“ (1650 m.): „Tuo metu Lizdeika buvo vyriausiasis žynys, arba, tėvų kalba, Krivė Krivaitis. Jis, kitados dar kūdikis girioje erelio lizde arba, pasak kitų, lopšyje, ant medžio pakabintame, paties Vytenio medžiojant surastas, jo paliepimu dievų tarnybai išauklėtas ir iš mažens šventąsias tėvų paslaptis pažinęs, tuo metu buvo laikomas geriausiu slėpiningų ženklų aiškintoju.“⁴

Gintaras Beresnevičius yra pažymėjęs Lizdeikos reikšmę Vilniaus – vadinasi, ir visos Lietuvos – istorijai: „Taigi Gediminas nėra vienintelis

2 BRMŠ II: 522, 555, vertė Dominykas Urbas.

3 BRMŠ II: 523, sekant Dominyko Urbo vertimu (plg. 556). Bene dar tikslesnį šio sakinio vertimą yra pateikęs Jonas Vaiškūnas, atkreipęs dėmesį į lenkų žodžio *bieg* „bėgimas; vyksmas, eiga, tėkmė, kelias“ lietuviškus atitikmenis (ne skolinius!) *bėgas, bėgis* „bėgimas; eiga, tėkmė ir t. t.“, taikytus, be kita ko, dangaus kūnų judėjimui, o tai kaip tik tinka kalbant apie „žvaigždžių mokslą“ (Vaiškūnas 2012: 16).

4 Vijūkas-Kojelavičius 1988: 206.

Vilniaus įkūrėjas – lygiai tokią pačią garbę su juo dalintis turėtų ir Lizdeika: sostinės įkūrimo idėja – kaip dievų valia – vis dėlto pirmiausia išeina iš jo lūpų. Vilniaus įkūrimas legendoje pateikiamas kaip pasaulietinio ir sakralinio valdovų bendradarbiavimo pasekmė: abu valdovai, krivis ir didysis kunigaikštis, Vilniui nusipelno vienodai. Gedimino sapnas pats savaime būtų dar nieko nereiškęs, jei nebūtų gavęs lemtingosios Lizdeikos sankcijos. Vien dėl to jau galima tarti, kad Vilniaus įkūrimo legenda yra didele dalimi religinė legenda.⁵ „Vyriausiasis lietuvių žynys Lizdeika išaiškina lemtinajame Gedimino sapne staugusio geležinio vilko prasmę, tardamas, kad šiuo ženkle dievai liepia įkurti sostinę. Taigi Lizdeiką reiktų laikyti Vilniaus įkūrimo bendraautoriumi.“⁶ „Drauge su juo iš dausų per erelio lizdą ėmė artėti ir Vilniaus idėja. Gedimino sapno akimirka ši idėja palengva ėmė virsti kūnu.“⁷

LIZDE RASTAS, IŠPERĖTAS VAIKAS

Ir erelio lizdas, ir pats Lizdeikos vardas čia – ne atsitiktiniai. Pasak G. Beresnevičiaus, „kyla įspūdis, kad būtent Lizdeikos aptikimas erelio lizde tampa jo vėlesnio parinkimo kriviu krivaičiu priežastimi. Šią prielaidą patvirtintų Sibiro ir kai kurių kitų Eurazijos tautų tikėjimai apie šamanų (ypač – didžiųjų šamanų) atsiradimą. Jakutai kalba apie medį, ant kurio šakų, lizduose, guli būsimųjų šamanų sielos. Ant šio medžio atskrenda didžiulis, geležinėmis plunksnomis padengtas, į erelį panašus paukštis, tupiasi į lizdą ir padeda kiaušinį; paukštis peri nuo vienerių iki trejų metų, priklausomai nuo būsimąjo šamano lygio. Šamano sielai išsiritus iš kiaušinio, ją ima auklėti arba šamanė, arba rudasis lokys, arba erelis, tačiau vyresnieji šamanai paprastai auga lizduose. Evenkai tiki, kad egzistuoja Pasaulio medis (Gyvenimo medis, Giminės medis), ant kurio šakų paukštelių pavidalu gyvena mirusiųjų vėlės. Būtent iš šio Giminės medžio, mirusiųjų gentainių vėlių buveinės, ir gimsta giminės šamanas. Vėliau paukštis, dažniausiai – erelis, atneša šamaną į žemės pasaulį ir paguldo jį erelio lizdan. Paukštis, ypač erelis, su šamano biografija siejamas dažnai. Didieji šamanai būdavo auklėjami specialiaame lopšyje. Taip, pasak goldų legendos, pirmasis šamanas Chado gimė ant beržo ir ‘buvo išmaitintas lopšyje ant šio beržo’ – jį maitino

5 Beresnevičius 1991: 86.

6 Beresnevičius 1991: 89.

7 Beresnevičius 1991: 92.

paukštis; panašius motyvus yra išlaikę abchazai – jų įsitikinimu, kartais erelis užnešęs kūdikį į medžio viršūnėje sukrautą lizdą ir ten jį maitinąs.“⁸

Išties, Sibiro šamanizme kiekvienas šamanas, sakomas, turįs Motiną Paukštę, kuri, atėjus laikui jam tapti šamanu, pagriebia jo sielą ir nuneša į dvasių pasaulį – į lizdą eglėje ar berže („Pasaulio medyje“), kur ją išperi; čia perimos visų šamanų sielos: didžiausių – medžio viršūnėje, menkesnių – žemiau šakose; dėl to šamanas laikomas „dusyk gimusiu“, ir tame lizde jis antrąsyk gimsta kaip „paukštis“, turintis sugebėjimą „skristi“, „skraidyti“ po dvasinę erdvę⁹ (apie visa tai netrukus). Ir paprastų žmonių sielos prieš gimdamos laukiančios savo laiko lizduose ant mitinio beržo šakų; šamanaudamas dėl vaikų šamanas, atsiklausęs dangaus dievo Ulgenio, nupučia jų sielas (*кым*) nuo to beržo, ir jos lekia žemėn tiesiai į jurtas (per dūmų angas); atitinkamo ritualo metu jurtoje į žemę ties židiniu įsmeigiamas berželis, kurio lapota viršūnė per dūmų angą iškišama oran, o ant to berželio šakos viduje pakabinamas mažytis lopšio modelis (*кабай*) iš beržo tošies, į kurį šamano iš dangaus nupūstoji siela per dūmų angą tiesiai ir įkrentanti¹⁰. Negana to, ir pats naujagimis pavadinamas paukštyčiu¹¹.

Panašūs vaizdiniai žinomi ir indoeuropiečių tradicijose. Antai senovės graikų aukščiausiasis dievas Dzeusas, būdamas kūdikis, su visu lopšiu yra kabėjęs medyje¹². Rasti medyje kabantį lopšį, o jame – vaiką nėra visai netikėta ir lietuviams, kaip štai dainoje iš brolių Antano ir Jono Juškų rinkinio, kurioje trys *bernyčiai* auštant išjoja į girelę balandžių šaudyti ir mato: *Tam krūmely / Žilvitėlių / Misingės lopšelis, // Tam lopšely / Misinginiam / Gul jauna mergelė*¹³. Žinomas ir tiesiog lizde rasto vaiko motyvas. Antai senovės Irano herojų Zalį, pasak padavimo, į savo lizdą parsinešė ir lizde užaugino stebuklingas paukštis Simurgas¹⁴. Atitinkamų užuominų galima aptikti jau senovės indų „Rigvedoje“, pavyzdžiui, X.101.1, kur poetas, kreipdamasis į savo kolegas žynius, pavadina juos bendralizdžiais: *úd budhyadhvañ sámanasañ*

8 Beresnevičius 1995: 176–177; plg. Beresnevičius 1991: 90–92.

9 Eliade 1989: 36–38; Новик 2004: 199; ШНС: 110–111.

10 Потапов 1991: 29, 34, 32, 108 (išn. 34).

11 Новик 2004: 50.

12 Грейвс 1999 I: 52.

13 JSD I: 473, Nr. 550.

14 Рак 1998: 202.

sakhāyah sām agnīm indhvam bahāvah sánīlāh „Nubuskite drauge, draugai, drauge ugnį įžiebkite, tūli bendralizdžiai!“¹⁵ Žinoma, čia galima teįžiūrėti įprastą perkeltinę reikšmę, kurią ir lietuvių kalboje turi *lizdas* kaip „gimimo vieta, tėviškė; namai; šeima“, pavyzdžiui: *Po daugelio metų kožnam malonu sugrįžti į savo lizdą* (Joniškis); arba tokie frazeologizmai kaip *vieno lizdo paukščiai* „tokie patys“ (literatūriškai taip tiktų versti ir vedų *sánīlāh* „bendralizdžiai“), *lizdą (susį)sukti* „(su)kurti šeimą“, *į lizdą įkristi* „susigiminiuoti“ (tik prisiminkime ką tik minėtus šamanų papročius!), *iš lizdo iškritęs* „visai jaunas, nesusitupėjęs“ ir t. t.¹⁶

Artima metafora – ir veiksmožodžio *perėti* taikymas žmogui perkeltine reikšme „gimdyti“, antai vestuvinėje oracijoje nuotaką pavadinant *tėtės motės perėta*¹⁷; priežodžiuose: *Išperėts, ale nesutupėts; Išperėjo, ale nesutupėjo...*; *Nedėtas – ne pautas, neperėtas – ne vaikas*¹⁸; taip pat pavyzdžiuose iš gyvosios kalbos: *Būt gal mokslą išėjus, o dabar sėdės tofjė grytelėfjė i vaikus perės* (Miežiškiai, Panevėžio r.); *Dėl munęs marti galėjo perėti i perėti* (Kuršėnai, Šiaurės r.); *Merga perėte apsiperėjo, o motriška susioystė* (A. Juškos žodynas); *Tiek išperėjus vaikų nebus jauna* (Kretinga) ir pan.; čia ir *peras* reikšme „vaikai, išperos“, ir *iš-pera* reikšme „iš-gama“, ir kt.¹⁹ Metaforos metaforomis, bet galiausiai jos vis tiek remiasi tuo pačiu mitiniu lizde išperėto žmogaus-paukščio vaizdiniu.

Juolab kad ir pats vaizdinys Lietuvoje žinomas. Kitaip tariant, ir lietuvių tradicijoje vaiką rasti lizde tarsi paukštį – ne kažkokia keistenybė, priklausanti vien legendai apie Lizdeiką, bet gana paplitęs mitinis motyvas. Bene ryškiausias jis pasakose, kurių herojus atrandamas arba išperimas lizde, o kitąsyk tai yra kaip tik jo „antrasis gimimas“ (prieš tai numirus).

Štai vienoje pasakos bruožų turinčioje sakmėje, 1868 metais girdėtoje Ragainės apylinkėse bei Tilžėje, milžiniškas sakalas pagriebė karaliaus kūdikį nuo vejės, parsinešė į savo lizdą aukšto ąžuolo viršūnėje ir ten augino: *Naktimis jie jį dengi sava sparnais ir šildi, dienomis jam maista prikiša. Taigi tas karalaitis nė badu mirt, nė sušalt neprivali,*

15 Cituojama ir verčiama pagal AufHR I–II ir Rigveda 2004, atsižvelgiant į rusiškąjį vertimą Ригведа 1999. Nurodytas eilutes kiekviename leidinyje galima susirasti pagal vidinę „Rigvedos“ struktūrą.

16 LKŽ VII: 632–633; FŽ: 399.

17 JšSD II: 354.

18 LTs V: 105, Nr. 506, 507; 154, Nr. 1351.

19 LKŽ IX: 822, 813; IV: 223.

bet paukščia lizdely mita; paskui sakalas parsinešė lizdan dar ir antrą karaliaus vaiką – karalaiteį; galiausiai *kartą gadyjos karaliui su zelnierių pulkais per tą girią joti, o bejodams išgirst lyg ore kūdikius kalbant. Gerai įsiklausę, suprata qžuole esančius. Viens užlipęs atrada karaliaus vaikus sakala lizde ir juodu nugelbėja*²⁰, t. y. išgelbėjo. Viena vertus, kalbama ne apie eilinius vaikus, o apie karalaičius, kaip ir Lizdeikos legendoje; antra vertus, vaiko suradimas lizde čia nėra jo biografijos pradžia, kaip Lizdeikos atveju, bet tęsinys: vaikai buvo pagrobti sakalo ir tik paskui jo lizde vėl surasti. Taigi ir čia vaikų suradimą lizde jau galima suprasti kaip jų „antrąjį gimimą“ ir įžvelgti užuominą į ritualinę motyvo kilmę.

Kita tradicinio siužeto pasaka (ATU 531), 1880 m. užrašyta Garliavos apylinkėse, prasideda: *Buvo diedas ir boba, neturėjo jiedu vaikų. Nuėjo diedas in girią malkaut ir pamatė medyje lizdą. Diedas įlipo į medį, paėmė lizdą su dvylika kiaušinių ir parsinešė namo. Ir sako bobai: „Dabar tu, boba, sėsk an tų kiaušinių ir sėdek.“ Boba sėdėjo keturis mėnesius an tų kiaušinių ir išperėjo vienuolika vaikų, o dvyliktas nebuvo išsiperėjęs; paskui boba sėdėjo dar keturis mėnesius ir išperėjo tą vieną kiaušinį, iš kurio ir išsiriti nepaprastų savybių turintis vaikas, būsimas pasakos herojus*²¹. Šįsyk lizde randami ne patys vaikai, o kiaušiniai, iš kurių tie jau namie išperimi. Nors iš kiaušinių išsiriti visi 13 vaikų, vis dėlto paskutinį, ilgiau perėtą nepaprastą vaiką verta palyginti su atitinkamai ilgiau perimu aukštesnio rango šamanu, o drauge ir su Lizdeika, pasak legendos, turėjusiu „nepaprasto žmogaus gabumų“.

Panašus motyvas žinomas ir kito tipo (ATU 450) pasakų lietuviškuose variantuose, pavyzdžiui: *Buvo diedas ir boba. Biednai gyveno. Nuėjo diedas miškan karnų lupt. Ir išskrido antelė iš po medžio. Rado du kiaušinėliu. Tada atanešė namo – džiaugias bobai, kad virsme. Ė boba sako: „Ne, dieduli, – sako, – padėsme po višta, tai bus antelės.“ Tada sėdėjo vištytė ir išsėdėjo du vaiku – berniuką ir mergaitę*²².

Vėl kitoje pasakoje (ATU 403) jauną karalienę *kai tos raganos sudeginusios ir pelenus subėrusios į marę, tai iš tų pelenų atsiradus antela ir pasidėjus keturis kiaušinėlius ir išperėjus du vaikelius*²³. Čia jau ima ryškėti mirties ir ją lydincio atgimimo iš kiaušinio motyvas.

20 BsLPI I: 199–200, Nr. 75.

21 BsLPI I: 284–285, Nr. 118. Atitinkamą rusų pasaką žr. АФНРС I: 166 ir t., Nr. 105; plg. II: 325, Nr. 265.

22 DvPDI: 174, Nr. 44.

23 SIŠLP: 276, Nr. 113. Kitu atžvilgiu apie gimimą iš kiaušinio kai kuriose lietuvių pasakose žr. Vaitkevičienė 2013: 80, 95.

Gal verta pridurti, kad gimimas ar atgimimas („antrasis gimimas“) iš kiaušinio – irgi pasaulyje žinomas vaizdinys, kartais ištis lydintis mirtį ir menantis prisikėlimą. Antai vadinamojoje „Egipto mirusiųjų knygoje“ velionio vardu sakoma: „Aš pakilau iš kiaušinio slaptojoj šaly...“; „Aš atsiradau kaip didis sakalas, išsiritęs iš kiaušinio...“; savo ruožtu išminties dievas, mirusiųjų vedlys Totas, graikų sutapatintas su Hermiu, čia apibūdinamas kaip „kiaušinio sūnus, išžengęs iš dviejų lukšto pusių“²⁴. Pačių graikų iš kiaušinio yra gimę Elena, ar Helenė, jos broliai Dioskūrai ir dar dvyniai Molionidai Euritas ir Kteatas²⁵.

Minėtiems lietuvių pasakų vaizdiniais keistai atliepia kai kurios mįslės, menančios ažuolą su gilėmis: *Šakos šakotinės, visos šakos su lizdais, visi lizdai su vaikais*; juolab kanapė: *Šakos šakotinės, visos šakos su lizdais, visi lizdai su vaikais; Ažuols ažuols, ažuolėlis, ant tuo ažuolo šimts šakelių, ant tų šakelių po lizdelį, o lizdely po vaikėlį; Ažuols skaitytinis, šimtašakis rašytinis, kiekvienam lizdely – po vaikėlį*; ir ypač: *Ažuolėlis šimtašakis: katroj šakoj po lizdelį, katram lizde po kiaušėlį, katram kiaušy po vaikėlį*.²⁶ Pastarojoje mįslėje, kaip ir kai kuriose iš minėtų pasakų, lizde yra nebe pats vaikas, o kiaušinis, iš kurio tasai išsiritą.

Dar kita pasaka (ATU 720), tarpukary užrašyta Vilniaus krašte, atsiradimą lizde tiesiai šviesiai susieja su antruoju gimimu: *Motka numirė, liko bernaitis ir mergaitė. Tėvas vedė raganą ir ji to bernaičio nekentė – liepė jį papjauti... Pjaus tėvas bernaitį. Papjovė, ji valgo... Ji suvalgė ir kaulus išmetė per langą. Sesuoį surinko kaulelius ir padėję genio lizdely. Ir genelis išperėjo vėl bernaitį*²⁷. Šis motyvas savaip apima abudu pirmuosius: viena vertus, čia vaikas patenka lizdan pirma jau buvęs žmogumi, kaip pirmojoje pasakoje; o antra vertus, jis išperimas lizde iš kiaušinio, kaip kitose. Tad *išperėjo vėl* tiesiog reiškia „antrąsyk pagimdė“.

Reikia čia turėti omeny tai, kad mirtis ir ją lydintis prisikėlimas ar atgimimas nauja, dvasine kokybe neišvengiamai mena iniciaciją, kuri visuotinai suvokiama kaip „antrasis gimimas“. Būtent šitaip – kaip „mirusį“ šiam pasauliui ir paukščio lizde iš naujo, „antrąsyk gimusį“ dvasinei būčiai – tad reikia suprasti ir Lizdeiką. Šis jo „antrasis

gimimas“ – tai iniciacija, išventinimas į žynius, būtent dvasinis gimimas – gimimas „paukščiu“.

ANTRASIS GIMIMAS

Paukštis yra būdingas dusyk gimusiojo įvaizdis, nes jis pats tarsi dusyk gimsta: vienąsyk – paukštei padėjus kiaušinį, antrąsyk – iš to kiaušinio išsiritęs. Taigi paukštis yra dukart gimęs. Lietuvių tradicijoje ši paukščio ypatybė ne tik aiškiai suvokiama, bet sudaro netgi vieną iš skiriamųjų paukščio požymių, kaip antai mįslėje: *Du kartu gimsta, vieną kartą miršta = paukštis*; minklėje: *Kas dukart ant svieto gimsta? – Paukščiai*²⁸. O kadangi antrasis gimimas reiškia ankstesnės būklės (kiaušinio) mirtį, tai čia dar ir variantas iš Mažosios Lietuvos: *Kas dusyk gimsta ir dusyk miršta? – Paukštis*²⁹. Panašių mįslių esama ir aplinkinių tautų tradicijose: latvių, baltarusių, rusų ir t. t.

O štai senovės Indijoje paukštis sanskritiškai tiesiog pavadinamas „dvidža“, *dvija-*, pažodžiui „dukart gimęs“ ar „dvi-gymis“ (žodis sudurtas iš dviejų šaknų: *dvi-* „dvi-“ ir *jan-* „gimti“). Tačiau tuo pat metu, o gal net pirmiausia – tai žinomas dvasinis ir socialinis terminas, žymintis ariją, kilmingąjį, priklausantį vienam iš aukštesniųjų luomų, arba tiesiog žynį brahmaną, laikomą „antrąsyk gimusiu“ išventinimo į žynius metu ir taip tapusiu *dvija*³⁰. Šia reikšme žodis vartojamas nuo seniausių laikų, pradedant „Rigveda“ (X.61.19), „Atharvaveda“ (XIX.71.1)³¹ ir kitais ankstyviausiais šaltiniais.

Jau XIX a. rusų mitologas Aleksandras Afanasjevas buvo įsitikinęs, kad šis dvasinis bei socialinis indų tradicijos terminas remiasi būtent paukščio išsiritimo iš kiaušinio įvaizdžiu, ir savo ruožtu susiejo jį su atitinkamomis rusų mįslėmis³². Tokia šios sąvokos prigimtimi neabejoja ir Mirčia Eliadė (Mircea Eliade): „Budizmo vaizdiniai taip pat mena, kad antrasis, dvasinis gimimas prilygsta paukštyčio išsiritimui, kai šis prasikala iš kiaušinio. Kiaušinio ir paukštyčio iniciacinė simbolika – archajiška, ir labai panašu, kad būtent paukščių ‘antrasis gimimas’ yra sąvokos *dvija-* provaizdis. Šiaip ar taip, čia turime reikalą su archetipiniais vaizdiniais, paliudytai jau

24 EBD: 51, Nr. 22; 73, Nr. 77; 123, Nr. 134.

25 West 2007: 190, 231; March 2001: 358.

26 LTs V: 502, Nr. 5920; 479, Nr. 5661, 5662, 5665, 5664.

27 Balys 1938: 247, Nr. 540; variantus žr. BsLPI II: 294–295, Nr. 145; LTsU: 306–307, Nr. 273; LTs III: 436–437, Nr. 152; DvPDI: 342–345, Nr. 73.

28 LTs V: 521, Nr. 6110; 670, Nr. 7648. Kitu atžvilgiu plg. Vaitkevičienė 2013: 95.

29 LŽ: 354, Nr. 670.

30 Monier-Williams 1899: 506; Mittal, Thursby 2004: 229–230, 359, 383–385; Gonda 1985: 233, 235, 242, 316, 337, 340 ir kt.

31 „Atharvaveda“ remiamasi pagal leidinius: Atharvaveda 2009; Whitney 1996.

32 Афанасьев 1995 III: 109.

archajinėse kultūros pakopose. Bantų Kavirondo gentyje apie išventintąjį sakoma: ‘Štai baltas paukštis išsirita iš kiaušinio...’³³

Budizmo tradicijoje šiuo vaizdiniu nusakomas ir pats Budos nubudimas. Antai „Vinaja pitakoje“ (III.3–6) pateikiamas toks Budos dialogas su hindų žyniu brahmanu: „Brahmane, tai tarsi višta su aštuoniais, dešimt ar dvylika kiaušinių, ant kurių ji rūpestingai tupėjo, kuriuos rūpestingai perėjo. Tasai viščiukas, kuris pirmas sėkmingai išsilukštėno iš kiaušinio kiaučio, prakrapštęs jį nagu arba snapu prakirtęs, ar jis vadintinas vyriausiu, ar jauniausiu? – Vyriausiu, gerasis Gotama, nes jis vyriausias iš visų. – Lygiai taip pat, brahmane, aš, iš nevydės kiaučio išsilukštėnęs nevydėje apkiautusiųjų labui, kiaušiniagymis, esu pasaulyje vienintelis nubudęs nepranoktu nubudimu. Todėl pasaulyje esu vyriausias ir aukščiausias.“ Savo nubudimą Buda toliau išskleidžia į tris pakopas ir, kiekvieną iš jų atskirai nusakęs, kaskart priduria: „Šitaip, brahmane, aš pirmąsyk sėkmingai prasilukštėnau, kaip viščiukas iš kiaušinio kiaučio“; „Šitaip, brahmane, aš antrąsyk sėkmingai prasilukštėnau, kaip viščiukas iš kiaušinio kiaučio“; „Šitaip, brahmane, aš trečiąsyk sėkmingai prasilukštėnau, kaip viščiukas iš kiaušinio kiaučio.“³⁴

33 Eliade 1961: 53–54.

34 BT: 60–62.

Kaip Indijos išminčiai, dvasininkai ir kilmingieji vadinami *dvija-*, taip viename iš senovės Egipto kosmogoninio mito variantų sakoma, kad valdovai yra radęsi „iš kiaušinio“³⁵. O štai kaip gimsta būsimasis žynys viename indėnų majų padavime: senutė žiniuonė, nusprendusi pasirūpinti įpėdiniu, naktį nuėjo į kalnus prie nykštukų olų ir iš jų gavo dovanų didžiulį kiaušinį; parėjusi ji užkasė kiaušinį žemėn ir ten kurį laiką jį perino, ir galiausiai iš to kiaušinio išsirito berniukas suaugusio vyro veidu, kuris vos gimęs mokėjo kalbėti ir žinojo daugiau už kitus³⁶.

Taigi gimimas iš kiaušinio – visuotinis, archetipinis išventinimo, dvasinio gimimo įvaizdis. O štai paukštis, kaip dukart gimęs, visuotinai simbolizuoja išventintąjį, iš pasaulietinio kiaučio praskalusį į dvasinę tikrovę.

1919 m. Hermanas Hesė (Hermann Hesse) romane „Demianus“ tuo pačiu įvaizdžiu mėgino įprasminti Pirmojo pasaulinio karo kančias ir tragizmą: „Paukštis kalasi iš kiaušinio. Kiaušinis – tai pasaulis. Kas nori gimti, turi sudaužyti pasaulį. Paukštis skrenda dievop“; paskui dar: „Milžiniškas paukštis kalėsi iš kiaušinio, o tas kiaušinis buvo pasaulis, turėjęs virsti griuvėsiais.“³⁷

35 Матъе 1996: 231.

36 ЛМСМ: 35.

37 Hesė 1990: 83, 145.

Kitąsyk antrajam gimimui išties gali būti prilyginama pati mirtis, ir tokiu atveju vėl gali būti pasitelkiamas atitinkamas kiaušinio įvaizdis. Iš dalies panašiai jau matėme kalbant „Egipto mirusiųjų knygoje“. Savo ruožtu senovės indų ir vėliau Tibeto tradicijoje, pasak tibetietiškojo budizmo dvasininko Sogjalo Rinpočės, „kalbama apie mitinį paukštį Garudą, kuris gimsta visiškai suaugęs. Šis įvaizdis simbolizuoja pirmąpradę mūsų prigimtį, kuri jau dabar tobula. Garudos jauniklio sparnai visiškai išsivysto jam dar būnant kiaušinyje, bet jis negali skristi, kol neišsiritą. Tik skilus lukštui šis paukštis gali išsiveržti iš kiaušinio ir pakilti į dangų. Taip, pasak mokytojų, ir Budos būvio savybes dengia

kūnas, o kai tik šis bus nusimestas, jos atsiskleis, suspindės.“³⁸ Taigi žmogaus kūnas čia prilygsta kiaušiniui, kiautui, iš kurio siela, arba sąmonės pradai, mirštant „išsiritą“ į aukštesnę, dvasinę būsmą.

Kad jau taip, tai gal verta užsiminti, jog lietuvių kalboje *kūnas* ir *kiautas*, *kiaušinis* yra bendrašakniai žodžiai³⁹, vadinasi, savaime mena atitinkamus „sielos išsilukštenimo“ vaizdinius.

38 Sogjalas 2011: 121. Panašiai kito tibetietiškojo budizmo ir dzogčeno mokytojo Čiogjalo Namchai Norbu žodžiais: „Sakoma, kad pažengęs tantras praktikuotojas yra tarsi erelio jauniklis, pasirengęs skristi tik išsiritęs iš kiaušinio“ (Norbu 2009, 48).

39 FrLEW: 231–232, 250, 310; MŽPKEŽ: 396, 406.

Dvasinio, paukštinio antrojo gimimo ilgės panašiomis metaforomis tebesireiškia ir šiuolaikinėje lietuvių poezijoje, kuri šiuo atžvilgiu tęsia tą pačią senąją Lizdeikos tradiciją. Antai Justino Marcinkevičiaus eilėraštyje „Nėščios moterys“:

*Pagimdykit mums sparnus ir erdovę,
pagimdykit mus pačius dar sykį –
negaliu klausyt, kaip žmonės verkia,
net savęs nespėję išsakyti.*

*Duokite dar sykį baltą pradžių,
pirmo žodžio sunkų teisingumą,
šypseną kaip rankos mostas plačią,
šūkiams neišreikiamą atstumą.*

*Mes jau aiškūs, mes jau susikaupę,
mes jau galim gimti antrą kartą.
Ir laukimo aureolė gaubia
dar neišstartą mūs naują vardą⁴⁰.*

Pastarojo posmo užuominos („aiškūs“, „susikaupę“) pirštu prikišamai nurodo į dvasinį įvaizdžio turinį.

SPARNAI IR GEBĖJIMAS SKRISTI

Be to, kad paukštis išsiritą lizde iš kiaušinio ir todėl yra dusyk gimęs, kita esminė jo skiriamoji ypatybė, bene pati svarbiausia, – tai sparnai ir gebėjimas skristi. Visame pasaulyje nuo amžių kalbama apie dvasinis skrydį, dvasios polėkį, dvasios sparnus.

Kadangi šiuo gebėjimu pasižymi tiek grynai dvasinės būtybės, tiek atitinkamas dvasinės kvalifikacijos turintys žmonės, sparnai bei plunksnos gali būti priskiriami tiek vieniems, tiek kitiems. Tai ir krikščioniškų angelų sparneliai, ir senovės graikų Hermio sparnuoti sandalai bei kepurė, ir Šiaurės Amerikos indėnų žynio bei vado plunksnų apdarai, ir Sibiro šamano iš plunksnų pagamintas ar tik plunksnomis puoštas drabužis, ir t. t. Indėnų haidų padavime apie pasaulinį tvaną vienintelis išlikęs gyvas žmogus turėjo varno plunksnų apdarą, kurį apsivilkęs virsdavo varnu, o nusivilkęs atvirsdavo žmogumi⁴¹. Senovės skandinavų vyriausiasis dievas Odinas su žmona Frėja turėjo ir varno plunksnų apdarą, kurį užsimetęs jų pasiuntinys galėjo nedelsiant nusikristi kur tik reikia⁴², ir sakalo plunksnų apdarą, kurį

kartą pasiskolinęs ir apsivilkęs Lokis nuskrido į šiaurėje plytinčią milžinų šalį ir iš ten parnešė milžino pagrobtą poezijos dievo Bragio žmoną Iduną⁴³. Kaip jau galėjome numanyti ir netrukus ištiesai matysime, poezija čia yra toli gražu ne atsitiktinė.

Ovidijus apie hiperborėjus pasakoja („Metamorfozės“ XV.356–357): „Šiaurės kraštuos, Palenėj, toli už Borėjo speiguoto, / Esą žmonių, kurie apsidengia plunksnom lengvutėm.“⁴⁴ Pusiau mitinės hiperborėjų šalies tiksli padėtis nėra nustatyta, ji galėjo plytėti kažkur tarp vakarų Sibiro ir Britanijos, bet paukščio sparnuose bei plunksnose slypinti skrydžio galia, šiaip ar taip, gerai žinoma ir Lietuvoje.

Po Lizdeikos chronologiškai dėl to pirmiausia paminėtinos XVII–XVIII a. Lietuvos raganų bylos. Pažymėtina, jog vienas iš būdingų raganos požymių apskritai buvo gebėjimas skraidyti. Štai 1666 m. rugsėjo 11 d. teismo kaltinime valstietei Elžbietai Viržukienei iš Payžnio k., Padievyčio apyl., rusėnų kalba sakoma: *Которую тую чаровницу не тол'ко сам жалобливый пан Конопин'ски видел летечы, але деи много людеи, суседы через тот выш'менены час бачыли* „O tą raganą ne tik pats ponas Kanapinskas matė skrendančią, bet esą daug žmonių, kaimynų tai aukščiau nurodytu laiku matė.“⁴⁵ Panašiai dar 1995 m. Žydavainiuose (Joniškio apyl., Molėtų r.) užrašyta, kaip prie tenykščio Raganų kalno pateikėjos brolis *Nu bobą matė tokią su ilga suknia, an piestos, a maš ten jam pasirodė an piestos, maš ana ant kelmo kokio buvo. Nu ir iš burnos liepsna ėjo taip kaip liežuvis raudonas ilgas. Ten nieko girdėt nebuvo, ana gi nedundėjo, nei rėkė, tik tiesiai į jį šita boba skrido kaip paukštis koks*⁴⁶. Palyginimas su paukščiu – įsidėmėtinas.

Ypač iškalbingas šiuo atžvilgiu 1680 m. kovo 15–22 d. teisme raganavimu apkaltintos Raulių dvaro šeimynykštės Zuzanos Šlekinienės prisipažinimas, užrašytas lenkiškai:

Ktore te osoby powiadala, yz sie zletywaiaq, w sroki przemieniwszy, pod Orzwilkiem na gurę nad rzeką Szoltoną, a tego lata przeszłego razow pięć zlecieli sie na pomienioną gurę, ciała swe zostawiwszy na mieyscach swych zwykłych, mianowicie Budrecki sam y Budrecka sama,

40 Marcinkevičius 1975: 204.

41 Фрэзер 1985: 141.

42 Tolley 2009 II: 105.

43 „Jaunesniojoje Edoje“ apie tai kalbama skyriuje „Poezijos kalba“ (MЭ: 99), o „Vyresniojoje Edoje“, arba „Poetinėje Edoje“, – „Giesmėje apie Triumą“, 3–5 posmuose (PE: 161); žr. Tolley 2009 I: 194, 527.

44 Ovidijus 1979: 412, vertimas Dominyko Urbo.

45 BRMŠ III: 424, 427.

46 Balkutė 2013: 94.

trzecia Lukowiczowa na bagnach tamże niedaleko domów swych numgolskich, w koncu gaju j. m. pana Hołowina. A gdy trzeba lecieć, na te miejsca przyjdą [...] y tak, ciała zostawiwszy, sroką polecą każda osoba z nich. Tak i inne miejsca maia, i tym sposobem czyniąc lecę. A ja, Zuzanna, do ruczaiu pod dworem pana swego, do ogrodu gdy przyjdę, [...] na tym miejscu ciała zostawiwszy, sroko polecę.

„Sakė, kad tie asmenys, pasivertę šarkomis, sulekiantys į kalną prie Šaltuonos upės ties Eržvilku, o šią praėjusią vasarą buvo sulėkę ant minėto kalno penkis kartus, palikę savo kūnus įprastose vietose. Būtent pats Budreckas ir pati Budreckienė, trečioji Lukavičienė ten pat raiste, netoli nuo savo numgališkių namų, jo malonybės pono Golovino miške-lio gale. O kai reikia skristi, ateina į tą vietą; [...] ir taip, palikę kūnus, kiekvienas iš tų asmenų skrenda šarka. Turi taip pat ir kitas vietas, ir šiuo būdu darydami lekia. O aš, Zuzana, kai ateinu į sodą prie upelio, [...] toje vietoje palikusi kūną lekiu šarka.“⁴⁷

Taigi raganos, palikusios kūnus, skraido pasivertusios šarkomis, šarkų pavidalu, arba kaip šarkos. Pabrėžtina, kad jos skraido palikusios kūnus⁴⁸. Tuo akivaizdžiai pasakoma, kad „šarka lekia“, t. y. kaip paukštis skrenda, raganos dvasia, kad ir kaip ją suprastume. Antai Sibiro šamanų sielos dažnai laikytos esančios sparnuotos ar tiesiog paukščio pavidalo, todėl apeiginis plunksnų apdaras ar prie jo pritvirtintos plunksnos tiesiog reiškė, kad apeigų metu iš tikrųjų veikia ir po dvasių pasaulį skraido šamano siela⁴⁹. O atpažinus metaforą, labai pamokomai čia turėtų nuskambėti platoniko Filono Aleksandriečio žodžiai apie filosofus: „<...> Savo mintimis jie keliauja su mėnu-liu, saule, kitų klajojančių ar fiksuotų žvaigždžių apsisukimais; jų kūnai, be abejonės, lieka ant žemės, bet jie suteikia savo sieloms sparnus, kad pakildamos į eterį jos stebėtų jame esančias galias.“⁵⁰ Nes, viena vertus, pasak Platono („Faidras“ 249.c), „sparnus iš tiesų įgyja tikrai mąstymas filosofo“⁵¹. Atitinkamai „[p]itagoriškosios filosofijos uždavinys – auginti sparnus“⁵².

47 BRMŠ III: 434, 438, vertimas Dominyko Urbo.

48 Tai, kad lietuvių raganos skraidė kūnus palikusios ant žemės, beje, pažymima ir kitur (pavyzdžiui, Mato Pretorijaus: BRMŠ III: 123, 241); įvairiais atžvilgiais apie tai žr. Razauskas 2013: 91–93; Razauskas 2011: 155–156.

49 Žr. Tolley 2009 I: 518–519.

50 Hadot 2005: 241.

51 Platonas 1996: 46.

52 Uždavinys 2003: 272.

O kita vertus, pasak Platono („Faidonas“ 67.c–e), filosofijos uždavinys yra „kuo labiausiai skirti sielą nuo kūno“ ir pratinti ją, kad ji gyventų „kiek įmanoma viena su savimi, besivaduodama iš kūno tarsi iš pančių“, nes „toks kaip tik ir yra filosofų siekis: sielos išpančiojimas ir atskyrimas nuo kūno“⁵³. Šitaip filosofiją suprato ir neoplatonikai Plotinas bei Porfirijus, o pastarasis filosofijos terminą tiesiog keitė „ištrūkimu iš kūno“⁵⁴.

Taigi filosofų sparnuotos sielos keliauja mintimis, kūnus palikusios ant žemės, – visai kaip Sibiro šamanai ir lietuvių raganos. Prisiminus, kad antikos filosofijos židinį – Atėnų Akademiją krikščionys uždarė, filosofus išvaikė, o žymiausią ano meto filosofę moterį, Aleksandrijos neoplatonikę Hipatiją netgi nukankino ir nužudė beveik kaip raganą⁵⁵, palyginimas visai nebeatrodys paviršutiniškas. Vytautas Kavolis, beje, pažymi tiesioginį ryšį tarp raganų skraidymo ir jų deginimo Lietuvoje: „Maždaug tuo pačiu metu, kai jos nustoja skraidyti, apie XVIII amžiaus vidurį, užsibaigia ir raganų deginimai.“⁵⁶ Iš to akivaizdu, kas būtent persekiota, nuožmiai bausta ir žūtbut stengtasi užgniaužti – dvasios skrydis. Esmiškai siekta žmogui pakirsti sparnus – ir kartu nutraukti šerdinę Lizdeikos giją lietuvių dvasinėje tradicijoje.

Nepaprastai apmaudu, kad straipsnio apimtis neleidžia apžvelgti filosofinio skraidymo, arba skraidymo mintimis, vaizdinio įvairiose kultūrose, nes duomenys pareikalautų atskiro straipsnio⁵⁷. Pažymėtina tik, kad nuo seniausių laikų tai vienas būdingiausių įkvėpto, pakylėto mąstymo, laisvo mąstymo, apskritai mąstymo įvaizdžių, suprantama, žinomas ir Lietuvoje. Jo atspindys blyksteli kad ir priežodyje: *Paukštį plunksnos gražina, o žmogų – protas*⁵⁸. Žmogaus protą priežodis prilygina paukščio plunksnomis.

O kadangi protas siejamas ir simboliškai netgi tapatinamas su galva (kaip veiksmazodyje *galvoti*), tai panašią užuominą galima įžiūrėti dar vienoje raganų byloje, kurioje jas esant šarkas pabrėžia net pavardė. 1726 m. birželio 12 d. teisme raganavimu buvo apkaltinti Darsūniškio miestelio gyventojai Juozapas Šarka su žmona. Byloje rašoma:

53 Platonas 1999: 36.

54 Hadot 1986: 231.

55 MacCulloch 2010: 220–221.

56 Kavolis 1987: 45, žr. 38.

57 Šiek tiek apie tai jau rašyta: Razauskas 2013: 88–90.

58 LTs V: 77, Nr. 7.

Na ktorą gdy nappierwey samą Szarkową mistrz wziąwszy według zwyczaju, nalazł we włosach na głowie jey sroczę pióra z ogona y przyniosł na stoł sądowy, kędy konfessata była

„Paėmėš tardymui pirmiausia pačią Šarkienę, budelis pagal paprotį jos galvos plaukuose rado plunksnų iš šarkos uodegos ir padėjo ant teisėjų stalo, kur vyko tardymas.“⁵⁹

Taigi raganos skraidymas įrodomas „pagal paprotį“ jos galvoje ieškant paukščio plunksnų. Vadinasi, paukščio plunksnos žmogaus galvoje tradicijos tiesiogiai siejamos su jo gebėjimu skristi. Kaip šis gebėjimas čia turi būti suprantamas, nepatikslinkta, užtat pats „paprotys“ jį sieti su plunksnomis galvoje nėra išnykęs be pėdsakų – jų aptinkame kai kuriose vėlesniais laikais užrašytuose pasakose.

Antai žemaičių pasakoje iš Antano Baranausko rinkinių jaunas pirklys, pirklio sūnus, metus tarnavo pas burtininką: *Šis išstarnavęs – ir gavęs gerokai pinigų ir balandį. Tas burtininkas liepęs išpešti balandžiui tris plunksnas. Išpešė – ir palikusi pana. Su ja pargrižęs ir apsipačiavęs. O tiktai savo motynai tepasakęs, iš kur parsivežė pačią ir kokia ana pirma buvo, ir parodęs tas tris plunksnas. Po vestuvių pirklys vėl išėjęs į pasaulį. Tuo tarpu motyna marčiai įkišusi į plaukus tas tris plunksnas, ir ši išlėkusi balandžiu.*⁶⁰ Taigi vėl tas pat: plunksnos plaukuose moterį paverčia paukšte ir gražina galią skristi.

Nors tokiam virsmui gana vienos ar kelių plunksnų, kaip gebėjimo skristi ženklą, juolab jį, suprantama, įgalina ištisas „šamaniškas“ plunksnų apdaras. Kaip štai pasakoje, 1964 m. užrašytoje Šiliniuose, Švenčionių r., kurioje broliai pagavo žąselę ir parnešė pirkion: *Tada ana paima plunksnas nuog savęs nustąso ir sietan susideda. Ir dirba jau, darbą daro. Nu, kruta ana, mazgoja, pečių kūrina, apseidinėja visa; vienas iš brolių parėjęs išvydo, kad merga kruta: mazgojasi, pečių kūrina. Tada anas paėmė šitos, – kaip pečius kūrinos, – paėmė šitos plunksnas ir sudegino. Ir stojos ana merga; vaikiną ją vedė, susilaukė su ja vaikų, bet ji vis ilgėjosi savo paukštiškos prigimties ir, pamačiusi skrendant žąsis, dainavo: „Jūs žąselės, jūs gulbelės, / Sumėtykit po pūkeliui, / Po pūkeliui, po plunksneli...“ Nu, sumetė, ir ana tada apskamšė ir nuskrido.⁶¹*

Motyvas ypač būdingas kito tipo (ATU 327A) plačiai žinomai pasakai, kurioje Jonukas šitaip pasprunka nuo piktos raganos (kuri

čia, beje, kaip tik negali skraidyti!): jis įsilipa į medį, ragana prisiveja ir jau kirs medį, o tada *Jonukas ėmė šauktis pagalbos, sakydamas: „Visi paukšteliai, kurie čion čiuilbaujat, nuleiskite man po plunksnelę, sumeskit, susimildami, po plunksnelę.“ Štai pradėjo paukščiai lėkt – sumetė jam po plunksnelę. Ir kaip jau medis pradėjo lūžt, tuokart Jonukas su tomis plunksnomis pasimosavo ir nulėkė.⁶² Kitame variante gulbės sumetė jam po plunksną, jis, tom plunksnom apsikaišęs – purp ir išlėkė ir parlėkė pas tėvą.⁶³ O variante iš Gervėčių Jonukas, plunksnomis apsikaišęs pečius, tiesiog pavirsta paukščiu: praskrendančios paukštės ėmė viena plunksnelį, kita – visos po dzvi išmetė. Anas ėm apsikumšė va tep – pasdarė vienų sparniukų; iš antro paukščių pulko numestų plunksnų vėl apsikumšė kitų sparnų; iš trečio anas jau pečius apsikumšė, jau visur, jau paukščiu darosi; ir galiausiai vėl pa plunksnelį, pa kici kap sumetė – anas apsikumšė visur. Nu, jau pasdarė paukštė. Ir kartu su itom ir nuskrido par savus tėvus.⁶⁴*

Motyvas pasitaiko ir dainose, kuriose toli nutekėjusi jaunamartė šitaip svajoja sugrižti tėviškėn:

*Aisiu į girelę
Pas margą gegelę,
Passkolinsiu sparnelius
Ir raibąsias plunksneles.
Lėksiu pas tėtušį,
Pas baltą matušę
In vyšnelių sodelį,
In rūtelių darželį...⁶⁵*

Kitame variante:

*Tai kad aš žinočiau
To margo geneli,
Paprasyčiau sparnelių
Ir margųjų plunksnelių.
Aš skrisčiau nuskrisčiau
Močiutės dvarelin...⁶⁶*

Nors dainose tai tik „svajonių sparnai“, vis dėlto jie suteikia galią mintimis – taigi siela – skristi.

Motyvas žinomas plačiai pasaulyje. Štai vienoje tibetiečių pasakoje jaunuolis vogčia įsėlino į merginos namus, „užsidėjo plunksnas, virto

59 BRMŠ IV: 95, plg. 96 (vertėjas nenurodytas).

60 BrnP III: 131, Nr. 56.

61 DvPDI: 139–140, Nr. 37.

62 BsLP II: 280, Nr. VII.24.

63 BsLP I IV: 181, Nr. 92.

64 GP: 66, Nr. 6; dar žr. 225, Nr. 73; 281, Nr. 96; 412, Nr. 145; 441–442, Nr. 159; DvPDI: 125–126, Nr. 32; 133–134, Nr. 34; LKL II: 235, Nr. 151. Tas pat, pavyzdžiui, rusų pasakose: AΦHPC I: 172, Nr. 107; plg. 182, Nr. 111.

65 BsOD I: 28–29, Nr. 11.

66 BlzLRD: 101, Nr. 58.

gaidžiu“ ir gyveno pas ją kaip paukštis, bet mergina ėmė kažką įtarti ir kartą apsimetė, kad išeina į šventę, o pati „pasislėpusi namie. Gaidys atvirtęs jaunuoliu, kuris apsirengęs, išsipuošęs, sijos plyšyje paslėpęs gaidžio plunksnas ir nuskubėjęs į šventę. Apėjęs besilinksminančių žmonių minią į vieną pusę, apėjęs į kitą, bet niekur neradęs savo mergelės. O šioji, jaunikaičiui iškeliavus, tuoj ištraukusi gaidžio plunksnas ir sudeginusi“, kad jis liktų žmogumi⁶⁷. Pasaka toliau dar ilgai rutuliojasi, bet mums dabar to gana. Užtat pažymėtina, kad Tibete motyvas irgi užtinkamas ne tik pasakose, bet ir dainose. Antai legendoje apie Dalai Lamą VI, nužudytą mongolų 1706 m., kurio vienas iš įpėdinių paskui buvo gimęs Litane (miestelis Tibete), teigiama, esą jis pats išpranašavęs savo būsimą pergimimą, o ši pranašystė siejama su jam priskiriamos dainos posmu: „Ak tu, baltoji gerve, / Paskolink man savo galingus sparnus. / Nelėksiu aš į tolimas šalis, / Tiktai nuskrisiu į Litaną ir grįšiu atgal“⁶⁸.

XIX a. pabaigos–XX a. lietuvių autorinėje poezijoje „sparnų“, „dvasios skrydžių“ ir „skraidymo mintimis“ dar gausiau nei XVII–XVIII a. raganų teismų bylose ir pastarųjų amžių tautosakoje. Antai Maironio eilėraštyje „Skurdžioj valandoj“:

*Veltui ilgis, nerimsta iškentėjus dvasia;
Nor padangėmis skleisti sparnus, –
Kūnas riša ją pančiais ir nedora valia
Nekalčiausius apskundžia sapnus;*

užtat kūną skraidant ir tenka palikti ant žemės; toliau dar „Troškimai“:

*Ko gi trokšti, nesoti dvasia?
Paslaptینگais sparnais kur lakioji?*⁶⁹

Salomėjos Nėries (be pavadinimo):

*– Platus ir gražus tu, pasauli! –
Ir siela kaip paukštis nuskrido;*

Prozoje:

*Siela – jaunystė stumia žmogų nepasiekiamų
tikslų siekti. Ji prisega erelio sparnus ir liepia
jūras, bedugnes perskristi;*

*Mano gi siela nemirtinga, ir ji pamėgo tik
tai, kas nemirtinga... Ji trokšta, oi, trokšta iš-
skristi virš visa to, kas žema ir mirtinga...
(t. y. palikusi kūną);*

*...Siela turi didelius didelius sparnus*⁷⁰.

67 MTBA II: 61–62.

68 Дылыкова 1986: 207.

69 Maironis 1988: 125, 193. Maironio dingstimi apie šiuos vaizdinius jau rašyta (Razauskas 2016: 81–89).

70 Nėris 1984 I: 345; III: 71, 187, 270.

Juozo Gražulio „Ilgesys“:

*Pavargusios mintys į vakarus plaukia,
Sieloj išsiskleidžia sparnai...
Ir dieną, ir naktį – vilioja ir šaukia
Gimtosios šalies nemunai;*

poemoje „Eglė žalčių karalienė“:

*Ilgesys sparnus pakėlė
Skrist į brangią tėviškėlę*⁷¹.

Iš tolimos tremties poetas čia kelia tuos pačius ilgesio sparnus, kuriais liaudies dainose tėviškėn skrido nutekėjusi jaunamartė.

Vinco Mykolaičio-Putino „Skausmo balsas“:

*Ištiesęs sparnus, aš kaip sakalas skrisčiau,
Kur siaučia mirties ir gyvybės kova –
Ir ten savo galią mėginti išdrįsčiau,
Ir ten nesilenktų galva!*

„Ko veržiesi?“:

*Ko, širdie, veržiesi
Į beribį plotą?*

.....

*Ar manai, aukštybėj
Su arais skraidysi?*

„Be šviesiųjų minčių“ (II):

*Kur jūs dingot, lengvasparnės
Mano mintys?*

„Su krintančiais lapais“:

*Suvargino dvasią šešėliai mirties:
Padangėj skraidyti sparnai nesities;*

„Stella maris“:

*Pamiršk, kai sparnus į padangę ištiesi,
Kad tai apgaulingais sapnais gaivini.*

.....

*Tada suplasnojo krūtinėj širdis,
Laisvai ir plačiai išsiliejo mintis;*

„Viršūnės ir gelmės“ (7: „Lopšinė“):

*Skausme ir vienatvėj kalėjusią dvasią
Kaip paukštį paleisi į amžiną laisvę;*

„Vergas“ (III):

*Ne, ne gyvis aš, į lukštą įsitraukęs,
Tik naujos buities ir gyvasties kūrėjas,
Kur erdvu, platu, ir laisva, ir džiaugsminga,
Tartum pats tu būtum skrendanti dvasia;*

Pažymėtinas lukštas, į kurį įsitraukęs žmogus lieka vergas – lyg prasikalti neįstengęs, neišdrįšęs

71 Gražulis 1995: 85, 195.

paukštytis; toliau – „Parafrazės“ (VII: „Quasi una fantasia“):

Suplasnojo kaip paukštė širdis;

„Savo kūnui“:

*Ir dar taip neseniai –
Gal tik vakar –
Kaip paukštė plasnojo dvasia
Ir tiesė į viršų sparnus;*

„Bodlero temomis“ (II. „Poetas“):

*Padangėj, poete, skraidai kaip erelis,
Į saulę ištiesęs galingus sparnus.
Tu sveikini audrą ir šaulio nepaisai –
Dangaus pirmagimis sūnus.*

*O nutremtas žemėn į klegančių minią,
Kaip žengt, ką sakyt, nežinai.
Pakelt aukštyn galvą, laisvai išsitiesti
Tau kliudo tie patys sparnai.⁷²*

Vytauto Mačernio „Pabaiga“:

*Už lango jau ne vakaras, ne vėjas. Tai nakties
negyvos akys
Sustingę stebi sielos židiny begėstančius vaizdus
Ir nerami širdis lyg paukštis, kurs kadais
krantan saulėtan plakės,
Šiagnakt virš tuštumos sūpuoja ilstančius
sparnus.*

„Žiemos sonetai“ (13):

*...Ir svajonių paukštis išsitiesia
Dideliais fantazijos sparnais
Per tą platų vargo vandenyną*

*Skrįst į šalį išsvajotą, šviesią,
Kol jį audros smūgiais įžūliais
Bangose tikrovės paskandina⁷³.*

Justino Marcinkevičiaus „Bandymas susikaupti“:

*Nors nieko nėra tiesaus
ir nieko nėra be skausmo,
bet mintį kaip sparnus
mėginame ištiesti⁷⁴.*

Jono Aisčio „Iš ūkanoto“:

Sparnus ištiesia mintys mano;

„Lemtis“:

O troškimų sparnai jau manęs nebeklauso;

72 Mykolaitis-Putinas 1982: 12, 34, 52, 61, 62, 67, 97, 126, 258, 299, 382.

73 Mačernis 1993: 23, 65.

74 Marcinkevičius 1975: 122.

„Nimis patetice“:

*Neges troškimai tiktai ir viltys,
Neges svajonės, sparnus iškėtę;*

„O Dieve“:

*Svajonių polėkiai sparnuoti,
Bet opūs, lepūs jų sparnai,
Nes leidai siekti ir sapnuoti,
Ir nepasiekti amžinai...*

.....
*Platus pasaulis ir beribis,
O širdžiai ankšta it narve.⁷⁵*

Nors pasaulis platus, beribis, bet dvasios paukštei širdžiai jame ankšta it narve – kaip paukštyčiui kiaušinyje, laukiančiam, kada gi praskils kiautas. Bernardo Brazdžionio „Tėviškės duona“:

*...Gaivink klajojančius klajūnus
Šventuoju tėviškės penu:*

*Atsiminimais ir žvaigždėtai
Vilties žiedais vidur nakties,
Kol vėl širdis į rytą šviesų
Sparnus, pakilusi, išties.*

„Trys sonetai“ (1. „Šešėlis“):

*Tu sukūrei širdį, tartum paukštį,
Kad ji vis ilgėtūsi dangaus,
Kad visoje kelionėje žmogaus
Į Tave ji, Dieve, kelio klaustų.⁷⁶*

Kazio Bradūno „Prie šv. Kazimiero karsto“:

*Mane čia žemė prisirišo,
Pakirpo man sparnus narve –
Kada ir vėl, kada sugrįšiu,
Kokiais keliais man į Tave?*

„Kalbėki, plunksna“:

*Varpai pabudino ir šaukia,
Ir nuskrenda gulbe dvasia.*

„Apeigos tautos šventėje“:

*O tautos dvasia sparnus ištiesia,
Lyg ošimų tolimų dainų...⁷⁷*

Dėl lietuvių tautos ošiančių dvasios sparnų galima prisiminti prancūziškai rašiusį Oskarą Milašį:

*Tos žemės vardas – Lietuva – užvaldė mano
protą ir jausmus.
Aš trokštu jums atskleisti ją.*

75 Aistis 1988: 145, 287, 343, 303.

76 Brazdžionis 1989: 309, 320.

77 Bradūnas 1990, 53, 49, 122.

*Ateikit! Dvasioje nuvesiu jus į svečių kraštą,
ūkanotą, glūdų, šnarantį...
Suvasnokime sparnais – aure, jau
skrendame...⁷⁸*

Vėl, beje, tie patys tėvynėn, tėviškėn iš Rytų ir Vakarų nešantys ilgesio sparnai.

Greta poetų, galima paminėti ir Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, mat, kaip yra pažymėjusi Genovaitė Kazokienė: „Čiurlionis naudojo paukščio simbolį visoje savo kūryboje ir net savo inicialams suteikė šią prasmę, perkeisdamas Č raidę į didelį sparnuotą skrendantį simbolį.“⁷⁹

Taigi sparnai bei plunksnos ištaisai, būdingai mena ir žymi dvasios skrydį, kad ir kaip – tiesiogiai magiškai, filosofiškai ar tik poetiškai – jis būtų suprantamas. Kadangi Lietuvoje pirmasis žinomas dvasios paukštis yra Lizdeika, šį dvasios skrydį – drauge su antruoju gimimu lizde iš kiaušinio – irgi galima priskirti Lizdeikos gijai lietuvių tradicijoje.

DVASIOS PAUKŠČIO GIESMĖS

Be to, kad yra dukart gimęs ir turi gebėjimą skristi, paukštis pasižymi dar viena ypatybe, ne mažiau reikšminga jo simbolinei dvasinei sampratai, – jis gieda. Kaip ir žmogus. Lietuvių kalboje *giedoti* – tai ir „čiulbėti (apie paukščius)“, ir „dainuoti, dainą ar giesmę traukti“ (apie žmones); netgi *dainuoti* – tai ir „čiulbėti, giedoti“ (apie paukščius), ir „atlikti vokalinį kūrinį, dainą traukti“, „giedoti“ (apie žmones)⁸⁰. Todėl žmogaus dainavimas mielai palyginamas su paukščio čiulbėjimu. Antai Paditvio kaimo dainininkė Ona Balcevičiūtė prisipažino: *Giedu giesmelas kap ciej laukų paukšteliai...*; o Pavalakės kaime 1991 m. užrašytos dainos eilutės byloja: *Kaipo miške čiulbuoja paukšteliai, / Taip dainuoja lietuviai dainelė*⁸¹. Arba štai 1936 m. užrašytos romantiškos dainos žodžiai: *Jauna panelė pri motinėls / Linksmi dainuoja kai lakštingalėlė*⁸².

Juolab gieda, dainuoja, įkvėptu žodžiu skleidžia dvasinį žinojimą ir taip kelia dvasią tradicinius dainius, žynys-poetas. Paminėtinas dėl to pačios žynių poetinės kalbos įvardijimas „paukščių kalba“, kuris vertas ypataus tyrimo ir į kurį čia, deja, nėra galimybės pasigilinti. Šiaip ar taip, kadangi paukščiai simboliškai priklauso aukštesnei

dvasinei erdvei, tai ir „paukščių kalba“ žymi aukštesnio dvasinio žinojimo kalbą⁸³. Paukščių giedojimui savo meną prilygino jau senovės vedų žyniai-poetai (pavyzdžiui, „Rigvedoje“ II.43).

Šią dviprasmybę nejučia mena ir svarbiausias naminis paukštis – *gaidys*, net savo vardą gavęs nuo veiksmazodžio *giedoti* (atitinkamai rytų slavų *nemb* „dainuoti“ – *nemyx*, *nebyh* „gaidys“). Pažymėtina, kad mįslėse gaidys irgi pabrėžtinai „dukart gimęs“, o drauge turi ir kitų labai reikšmingų dvasinių kvalifikacijų: *...Du kartu gimsta, vieną kartą miršta ir velnio nebijo; Dukart gimęs – velnias bijo; Dukart gimęs, nė karto nekrikštytas, o velnias labiausiai jo bijo; Du kartu gimsta, nė karto nekrikštytas – visi jo klauso*⁸⁴.

Nekrikštytas – buitine prasme todėl, kad paukščiai, kaip ir kiti gyvūnai, nekrikštijami; bet perkeltine, dvasine prasme – antrasis gimimas, iniciacija savaime yra tikrasis krikštas, tikrasis išventinimas, užtat dukart gimusiajam dar vieno (konfesinio, krikščioniško) krikšto nebereikia.

Jis velnio nebijo, o velnias jo bijo – buitine prasme todėl, kad gaidys paskelbia dienos pradžią, nakties, velnių laiko pabaigą; tačiau dvasine prasme – dukart gimusysis sieloje nebeprisiklauso šiam pasauliui, o kartu ir velniui.

Visi jo klauso – buitine prasme todėl, kad pagal gaidžio giedojimą žmonės keliasi ir pradeda dieną; o perkeltine, dvasine prasme – tradicinio žynio-poeto esminės „profesinės“ savybės yra žinojimas ir iškalba, gebėjimas suvokti, pažinti ir taikliai nusakyti dalyko esmę ir tuo būdu išsklaidyti nežinojimo tamsą (prisiminkime minėtą majų žynį, kuris vos „išsiritęs“ mokėjo kalbėti ir daug žinojo).

Šios savybės šiaip jau būdingos ir geram kunigui, kaip štai mįslėje: *Vidurin laukų kūgis, tam kūgin ulbis sparnus taiso = kunigas bažnyčioj*⁸⁵ (*ulbis, ulbinas* – tai tiesiog „ulbantis paukštis“, o *ulbėti* – tai „čiulbėti, švilpauti, sukti“, „burkuoti, ulduoti“ ir, perkeltine prasme, „švelniai, meiliai kalbėti“ bei „dainuoti“⁸⁶). Juolab kunigui-poetui, koks buvo XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje Antanas

78 Milašius 1994: 7, vertė A. Vaičiulaitis.

79 Kazokienė 1984: 75.

80 LKŽ III: 287; II: 230.

81 LKL II: 11, 155, Nr. 135.2.

82 LLD XV: 135, Nr. 96.3.

83 Žr. Eliade 1989 ištaisai skyrių „Slaptoji kalba – gyvūnų kalba“ (96–99) ir „Epilogą“ (510–511); Guénon 1995 ištaisai skyrių „Paukščių kalba“ (39–42) ir daugelyje mitologijos bei simbolių žodynų.

84 LTs V: 522, Nr. 6122–6125; „dukart gimęs“, suprantama, ir viščiukas (670, Nr. 7650), taip pat višta (522, Nr. 6119; 670, Nr. 7649; LŽ: 354, Nr. 675), nes ji, šiaip ar taip, irgi paukštis.

85 LTs V: 580, Nr. 6724.

86 LKŽ XVII: 426–428.

Strazdas, autorinės lietuviškos poezijos pradininkas ir drauge – dar vienas iškilus dvasios paukštis lietuvių tradicijoje. Ko verta šiuo atžvilgiu vien jo pavardė, tapusi jo poetinės tapatybės šerdimi! O kad A. Strazdas aiškiai suvokė savo paukštinės pavardės ryšį su pašaukimu, akivaizdu, pavyzdžiui, eilėraštyje „Strazdas“, kur žodis *Strazdelis*, nors tarsi apie paukštį kalbant, rašomas didžiąja raide:

*Ei tu tu tu Strazdelis,
Tujei mundrus paukštelis,
Kur tu tupėjai lazdynu krūmi.
Ar lazdyną ūginai,
Riešutelę brandinai,
Ar kalnuose uogas sirpinai?
Nei lazdyną ūginau,
Riešutelę brandinau,
Nei kalnuose uogas sirpinau.
Kur aš tiktai nukanku,
Reiškiu Aukščiausio ranką,
Kurs lapeliais medžius aprėdė.
Reiškiu, giedu, linksminu,
Smūtną žmogų raminu,
Tiešdamas gražiomis giesmelėmis.
Skrisdamas viršum medžių,
Pačioj viršūnėj sėdžiu,
Leidžiu balsą per tamsias girias.
Sparniukėliais klėsdamas,
Brudną žiemą bardamas,
Pranašauju pavasarėlį.*

Pavasaris tarp metų laikų, beje, yra tas pat, kas gaidžio pranašaujama aušra, rytas tarp paros laikų, taigi Strazdas yra nušvitimo, brėkstančios šviesos pranašas.

Toliau dar:

*Ei tu tu tu, Strazdelis,
Čilbėk, mielas paukštelis,
Paklausysma gražių giesmelių.
Niekam škados nedarau,
Miškan jaučių nevarau,
Nei mažiausių grūdą gadinu.
Viršum medžių sėdėdams,
Aplink save grūždėdams,
Siaudžiu, griaudžiu, svieta linksminu.*

Eilėraštyje „Pasterka, arba Piemenų giesmė“ – vėl, ir būtent pranašaudamas aušrą:

*Aušros žvaizdė jau pasvydo,
Visi paukšteliai pragydo,
Strazdas čilba visa burna,
Aplenkęs pelėdą durną⁸⁷.*

87 Strazdas 1991: 49–52 (rašyta mano panorminta iš dailės pagal Strazdas 1957: 42–49).

Dėl sąmoningos paukščio–poeto dviprasmybės visai abejonių nepalieka tai, kad strazdas pastarajame eilėraštyje „čilba“ ne snapu, o burna.

Aiškiai suprantamą dvasinį pašaukimą rodo ir eilėraščio „Strazdas“ herojaus – paukščio strazdo prisipažinimas *Reiškiu Aukščiausio ranką*, t. y. Dievo valią. O Aušros žvaigždės pasirodymas „Pasterkoje“ ir tai, kad strazdas „aplenkė“ nakties tamsai priklausančią pelėdą, vėlgi mena jo pranašaujama ir skelbiamą nušvitimą – be kita ko, ir tautinį. Dabar, iš daugiau nei poros šimtmečių istorinės perspektyvos, galime patvirtinti, kad A. Strazdas tikrai išvydo tuomet Lietuvai patekėjusią Aušros žvaigždę, artėjančią Aušrą (drauge su „Aušra“) ir, gerokai aplenkdamas nakties tamsybėse lenkiškai ūbavusias pelėdas, buvo tikras jos pranašas – vertas žynio Lizdeikos įpėdinis ir senosios paukščių–dvasininkų tradicijos tęsėjas. Tos pačios, beje, kuriai tarp Lizdeikos ir A. Strazdo savaip atstovavo „raganos“ šarkos.

Nenunykto ši tradicija ir po A. Strazdo. Ją savaip mena ir Liudviko Adomo Jucevičiaus 1846 m. paskelbta legenda apie senovės poetą Dainių, iš nelaimingos meilės nusiskandinusį Neryje, tačiau gailėstingų dievų paverstą lakštingalą⁸⁸. Žinomas ir tautosakinis legendos variantas, Jono Basanavičiaus XIX a. pabaigoje užrašytas Ožkabaliuose (Vilkaviškio r.)⁸⁹. Kad ir kaip romantiškai ši legenda skambėtų, pati sąsaja tarp paukščio lakštingalos ir žmogaus dainiaus neabejotina: ją rodo veiksmažodis *suokti* „giedoti, čiulbėti (ppr. apie lakštingalą)“, bet ir „pusbalsiu, tęsiamu balsu dainuoti“, ir netgi „kalbėti, šnekėti, pasakoti, porinti“, taip pat jo vedinys *suoktinė* „daina“; veiksmažodis *lakštuoti* „suokti, giedoti (apie lakštingalą)“, kuris gali būti pavartotas ir reikšme „dainuoti“, kaip ypač mėgta Antano Juškos⁹⁰. Taip pat Antanas Baranauskas „Anykščių šilelyje“ (165–168): *Ė už visus viršesnis lakštingalės balsas: / Pilnas, skardus, griaudingas ir, taip sakyti, skalsus: / Skamba, ūžia per krūmus ir vis kitaip mainos, / Ir vis dūšion įsmenga – lyg Lietuvos dainos.*⁹¹

Nors Lietuva šiuo atžvilgiu – ne išimtis. Štai kaip senovės rusų „Sakmėje apie Igorio pulką“ kreipiamasi į dainių žynį Bojaną: *О Бояне, соловью старого времени! Абы ты сиа плъкы уцекоталь, скача, славью, по мыслену древу,*

88 Jucevičius 1959: 105–106.

89 BsLP II: 31–32, Nr. 20. Plačiau Razauskas 2017: 62–67, § 12.

90 LKŽ XIV: 184–185; VII: 98; žr. JšLD II: 305 ir kt.

91 Baranauskas 1985: 65–66.

летая умомъ подъ облакы „O Vojanai, lakštingala senų laikų! O kad tu tuos žygius apdainuotum, lakstydamas, lakštingala, po minčių medį, skrajodamas protu padebesiais.“⁹² Pažymėtinas abiejų simboliškų paukščio požymių – skraidymo ir dainavimo – gretinimas, kaip ir A. Strazdo eilėse.

92 СПИ: 28, plg. 56.

Dar XX a. antrojoje pusėje žymus tautosakos pateikėjas, dainininkas bei liaudies poetas mardasaviškis Petras Zalanskas prisipažįsta: „Visas gyvenimas pradainavau, kaip paukštis pračiulbėjau...“; o pasakodamas apie jaunystę jis pamini skraidymą: „Savo jaunystės dienomis daugel kartų sapnavau, kad aš kaip paukštis skraidau po orą, kaip tos žąsys ar gervės

laukinės, sparnus ištiesę.⁹³ Liaudies dainiaus pašaukime tad vėlgi neatskiriama susilydo šios dvi paukščio ypatybės – skaidymas „po orą“ (dvasios erdvę) ir dainavimas, giedojimas. Kartais jos susilydo taip, kad dainavimas tiesiog prilyginamas sparnams, kaip štai žymios žemaičių pateikėjos ir dainininkės Juzefos Ramanauskaitės: „Man atrodė, kad gyvenimas be dainų – kaip paukštis be sparnų“⁹⁴.

Jungiasi jos ir šiuolaikinių poetų savimoneje. Kaip štai Bernardo Brazdžionio eilėraštyje „Dainininkas“, kuriame šis nuo pat pradžių prilygina save paukščiui:

*Juodoj vagoj ir pievoj
Ir žydinčioj gėlėj,
Ir topoly, ir ievoj
Dainuoju aš tyliai...
.....
Kaip paukštis aš skrajoju
Po mėlynas erdves!
Ir ten giesmė manoji,
Dangau, pilna tavoęs!⁹⁵*

Taip pat Kazio Bradūno eilėraštyje „Bent viena“:

*Žemėje, čia po dangum aukštuoju,
Kur paliks ir mano pelenai,
Aš tik pilkas paukštis, kurs dainuoja,
Kol pajunta rudenį sparnai.*

Ir jau minėtose eilutėse („Apeigos tautos šventėje“):

*O tautos dvasia sparnus ištiesia,
Lyg ošimą tolimų dainų...⁹⁶*

Itin pabrėžtinai paukščių kalbai poezija prilyginta Justino Marcinkevičiaus (be pavadinimo):

*O iš ryto pasiekė žinia:
paukščiai ginčijas apie mane.
Patys gi nė kiek neišsiduoda:
– Pats turi suprast – čia tavo duona!⁹⁷*

Taip pat kitame simboliškai itin iškalbingame eilėraštyje (irgi be pavadinimo):

*Sugalvojo mane tokį:
šitai – gražų, taip – negražų,
šitai – gerą, taip – negerą,
šitai – didelį, taip – mažą,
šitai – linksmą, šitai – liūdną,*

93 ZlČUS: 18, plg. 321.

94 RmKKA: 12.

95 Brazdžionis 1989: 293.

96 Bradūnas 1990: 46, 122.

97 Marcinkevičius 1975: 163.

*šitai – jauną, šitai – seną,
dar gerai, kad man pridėjo
šitiek – paukščio, šitiek – medžio:
tai žaliuoju, tai siūbuoju,
tai, savy nutūpęs, čiulbu.⁹⁸*

Žmogaus kūniškoji prigimtis čia prilyginta medžiui, kuris, nors stiebiasi į dangų, bet vis dėlto yra išaugęs iš žemės ir šaknimis remiasi į žemę. O poeto dvasinė prigimtis prilyginta paukščiui, kuris atsklendžia iš dangaus aukštybių, nutupia į kūniškąją prigimtį (lyg į savo susisuktą lizdą medyje) ir čiulba – dainuoja, kurią poeziją, reiškia dvasinį žinojimą, skelbia dvasinę žinią ir tuo nušviečia žmonių sielas. Podraug įvaizdis itin grakščiai atskleidžia tradicinį požiūrį į dievišką poezijos prigimtį – į žynį poetą kaip tarpininką tarp dangaus ir žemės, tarp Dievo ar dievų ir žmogaus.

Panašius vaizdinius rutulioja ir kito eilėraščio (vėlgi be pavadinimo) posmas:

*Į palaimintą saulėtą aukštį
tavo nešamas, medi, skrendu.
Tiktai duok mano sielai paukštį,
nepaliki manęs be lizdų.⁹⁹*

Beje, labai panašiai dvi žmogaus prigimtys, kūniškoji ir dvasinė, pavaizduotos senovės indų „Brihadaranjaka upanišadoje“ (4.3.12), tik medis čia nebeminimas, o žmogaus kūnas prilyginamas tiesiog jo dvasinio prado, dvasinio asmens Purušos lizdui: „Alsavimu savo neaukštą lizdą prižiūrėdamas, nemirtingasis išlekia iš lizdo, / Ir lekia jis, nemirtingasis, kur tik panorėjęs, auksinis Puruša, vieniša gulbė.“¹⁰⁰ Prisiminkime lietuvių pasakas, kuriose herojus nuo raganos persekiojimo nuskrenda, apsikaišęs gulbių sumestomis plunksnomis, taip pat K. Bradūną, kurio *nuskrenda gulbe dvasia*, ir t. t. Gulbės simbolika šiaip jau verta atskiro tyrimo, bet dabar bus gana vienintelio papildomo pavyzdžio – rusų poeto Gavrilo Deržavino eilėraščio „Gulbė“ posmo: *Необычайным я парнем / От тленна мира отделиюсь. / С душой бессмертною и пенем, / Как лебедь, в воздух поднимусь* „Nepaprastu skrydžiu / Nuo šio pasaulio atsiskirsiu. / Dainuodamas ir nemirtinga siela / Kaip gulbė aš oran pakilsiu.“¹⁰¹

Upanišadose pasitelktas lizdo įvaizdis mus gražina prie Lizdeikos ir atskleidžia dar vieną jo sampratos atžvilgį: tikruoju Lizdeika gali būti

98 Marcinkevičius 1979: 104; Marcinkevičius 2009: 7.

99 Marcinkevičius 1979: 59

100 Upanišados 2013: 153, žr. 299.

101 Cit. iš Топопов 1983: 261, išn. 68, vertimas mano.

laikomas ne žmogus iš mėsos ir kaulų, o pats dvasinis pradas, išventinimo metu nutūpęs į jo kūno lizdą, arba į deramai parengtą žemiškosios sielos lizdą kūno medyje, ir taip žmogų pavertęs žyniu-poetu, tarpininku tarp dangaus ir žemės, įgalintu skelbti bei išaiškinti Dievo ar dievų valią.

Kad paukštis Lietuvoje yra kalbėjęs Dievo vardu, be Lizdeikos ir Strazdo, dar mena XIX a. tradicinės vestuvių oracijos: *...Ijojom į pūščias girias, ten radom vyno medelį. Tame vyno medelyje paukštelis čiulbinėjo. Ale ne paukštelis čiulbinėjo – patsai Viešpatis kalbėjo, rankoje vainikėlį turėjo...*¹⁰² Variantas: *Gilias upes bebrendant, aukštus kalnus belipant, prilipome alyvų medelį. Tame medelyje sučiulbėjo gražus paukštelis. Tai ne paukštelis čiulbėjo, bet Viešpats, danguje būdamas, kalbėjo*; dar variantas: *Tame levendrų daržely augo diemedėlis, ant to diemedėlio stovi aukso krislelis [krėselis?], ant to aukso krislelio paukštelis čiulbėjo, – tai ne paukštelis čiulbėjo, bet pats dangaus Viešpats kalbėjo* ir t. t.¹⁰³

Žinoma, čia Dievą jau galima suprasti ir krikščioniškai. Tačiau skirtingos dvasinės tradicijos neišvengiamai rutulioja tuos pačius praamžius, bendražmogiškus simbolius, todėl – kalbant apie vidinę esmę, o ne sąlygiškas istorines apraiškas – nebūtina jų dirbtinai priešinti. Juolab kad panašios simbolinės struktūros yra Mato evangelijos pasakojimas apie Jėzaus krikštą Jordano upėje: „Pakrikštytas Jėzus tuoj išbrido iš vandens. Staiga jam atsivėrė dangus, ir jis pamatė Dievo Dvasią, sklendžiančią žemyn it balandį ir nusileidžiančią ant jo. O balsas iš dangaus prabilo: ‘Šitas yra mano mylimasis Sūnus, kuriuo aš gėriuosi’“ (Mt 3.16–17; plg. Mk 1.10–11; Lk 3.21–22; Jn 1.32).

Taip išventintajame antrąsyk gimsta žmogaus Sūnus, į jo sielos lizdą nutupia sparnuotas Gyvas Žodis – lietuviškai tariant, Lizdeika.

IŠVADOS

Vyriausias Gedimino laikų Lietuvos žynys Lizdeika, simboliškai prilygintas paukščiui, dėl to gali būti laikomas dukart gimusiu ir taip įgijusiu tiek galią mintimis skraidyti po dvasios erdvę bei tarpininkauti tarp dangaus ir žemės, tiek gebėjimą giedoti, t. y. byloti, apreikšti žmonėms dvasinį žinojimą – išaiškinti Dievo ar dievų valią. Archetipą įkūnijančiam vyriausiajam dvasininkui

102 DvPSO: 303, Nr. 97.

103 JšSD II: 303, 326.

šios savybės ne tik itin tinka, bet yra tiesiog privalomos.

Pažymėtina, kad aptartoji dvasinė paukščio simbolika yra perdėm tradicinė, įvairiais atžvilgiais bei įvairiais junginiais aptinkama tiek kuo įvairiausiose pasaulio kultūrose, tiek vėlesnėje, „polizdeikinėje“ lietuvių mitinėje–poetinėje tradicijoje imtinai ligi pastarųjų laikų literatūros. Dėl to, viena vertus, eilinį sykį įsitikiname, jog tikras poetas, pasitelkdamas praamžius archetipinius vaizdinius, savo kūryba neišvengiamai šaknyja tradicijoje ir taip ją plėtoja (tai tiesiog būtina geros poezijos sąlyga), antra vertus, lietuvių dvasinėje tradicijoje matome išryškėjant ypačią Lizdeikos giją.

Ši Lizdeikos gija čia toli gražu ne išsamiai atskleista, bet jau ir iš to, kas pasakyta, akivaizdu, kad ji veria Lietuvos likimą per pačią šerdį – grindžia sostinės Vilniaus įkūrimą, jį lydėjusį valstybės suklestėjimą ir per visą istoriją iki šiol išreiškia tauriausią lietuvių sielos ilgesį bei siekį, tad yra ne kokia atsitiktinė keistenybė, o bene pats mūsų dvasinės tradicijos branduolys, be kurio ir žmogus, ir tauta, ir valstybė liktų pakirptais sparnais.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

- Aistis 1988 = Jonas Aistis. *Katarsis*. Vilnius: Vaga, 1988.
- Atharvaveda 2009 = *Atharvaveda-Samhita, Saunaka recension*. Last revision by Arlo Griffiths, 2009. PDF edition.
- ATU = *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson by Hans-Jörg Uther. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004 (nurodoma tipo numeris).
- AufHR I–II = Theodor Aufrecht. *Die Hymen des Rigveda*, I–II. Berlin: Akademie Verlag, 1955.
- Balys 1938 = *Vilniaus krašto lietuvių tautosaka*. Spaudai parengė Dr. J. Balys. Iš: *Tautosakos darbai*, IV. Kaunas, 1938.
- Balkutė 2013 = Rita Balkutė. Kaip raganos prijuostėm kalnus supylė: Molėtų rajono Jonišio apylinkės sakmės. Iš: *Liaudies kultūra*, 2013, Nr. 2.
- Baranauskas 1985 = Antanas Baranauskas. *Anykščių šilelis*. Vilnius: Vaga, 1985.
- Beresnevičius 1991 = Gintaras Beresnevičius. Gediminas ir Lizdeika. Iš: *Miestelėnai: „Tauros“ almanachas*. Vilnius: Taura, 1991.
- Beresnevičius 1995 = Gintaras Beresnevičius. *Baltų religinės reformos*. Vilnius: Taura, 1995.
- BlzLRD = *Linėlius roviau, dainavau: Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė*. Sudarė ir parengė Bronė Stundžienė ir kt. Vilnius: Vaga, 1990 (cituojant kalba sunorminta).
- Bradūnas 1990 = Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo*. Vilnius: Vaga, 1990.
- Brazdžionis 1989 = Bernardas Brazdžionis. *Poezijos pilnatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas, 1989.
- BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- BRMŠ III = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, III: *XVII amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

- BRMŠ IV = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, IV: XVIII amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- BrnP III = *Jonis medžioklis: Antano Baranausko pasakos, III: Surinktos Žemaitijoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla, 2009.
- BsLP II = *Lietuviškos pasakos*. Surinko Jonas Basanavičius, II. Vilnius: Vaga, 2003.
- BsLP I I–IV = *Lietuviškos pasakos įvairios*. Surinko Jonas Basanavičius, I–IV. Vilnius: Vaga, 1993–1998.
- BsOD I = *Ožkabilių dainos*. Surinko Jonas Basanavičius, I. Vilnius: LLTI, 1998.
- BT = *Buddhist Texts through the Ages*. Translated and edited by Edward Conze. Oxford: Oneworld, 1997.
- DvPDI = *Lietuvių liaudies pasakos su dainuojamaisiais intarpais*. Surinko ir parengė Jurgis Dovydaitis. Vilnius: Vaga, 1987.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko M. Davainis-Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973.
- EBD = *The Ancient Egyptian Book of the Dead*. Translated by Raymond O. Faulkner. London: British Museum Press, 1993.
- Eliade 1961 = Mircea Eliade. *Birth and Rebirth: The Religious Meanings of Initiation in Human Culture*. London: Harvill Press, 1961.
- Eliade 1989 = Mircea Eliade. *Shamanism: Archaic techniques of ecstasy*. London: Arcana, 1989.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch, I–II*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Gonda 1985 = Jan Gonda. *Change and Continuity in Indian Religion*. New Delhi: Munshiram Manoharlal, 1985.
- GP = *Gervėčių pasakos*. Parengė Adelė Seselskytė. Vilnius: LLTI, 1997.
- Gražulis 1995 = Juozas Gražulis. *Mirties angelui praskridus: eilėraščiai ir poemos*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995.
- Guénon 1995 = René Guénon. *Fundamental Symbols: The Universal Language of Sacred Science*. Oxford–Northampton: Quinta Essentia, 1995.
- Hadot 1986 = Pierre Hadot. Neoplatonist Spirituality. Iš: *Classical Mediterranean Spirituality: Egyptian, Greek, Roman*. Edited by A. H. Armstrong. London: Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Hadot 2005 = Pierre Hadot. *Antikos filosofija – kas tai?* Vilnius: Aidai, 2005.
- Hesė 1990 = Hermanas Hesė. *Demianas: Emilio Sinklerio jaunystės istorija*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas–Taura, 1990.
- ĮSLD II = *Lietuviškos dainos*. Užrašė Antanas Juška, II. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954.
- ĮSSD I–II = *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, I–II. Vilnius, 1955.
- Jucevičius 1959 = Liudvikas Adomas Jucevičius. *Raštai*. Vilnius, 1959.
- Kavolis 1987 = Vytautas Kavolis. Ankstyvoji lietuvių kultūros modernizacija. Iš: *Metmenys: Kūryba ir analizė*, Nr. 53, 1987.
- Kazokienė 1984 = Genovaitė Kazokienė. Idėjinis Čiurlionio menas. Iš: *Metmenys*, Nr. 48, 1984.
- LKL II = *Lydos krašto lietuviai, II*. Redaktorių komisija: Norbertas Vėlius ir kiti. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas, I–XX*. Vilnius, 1956–2002.
- LLD XV = *Lietuvių liaudies dainynas, XV: Dainos apie gamtą*. Parengė Giedrius Dringelis. Vilnius: LLTI, 2000.
- LTs III = *Lietuvių tautosaka, III: Pasakos*. Paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. Vilnius: Mintis, 1965.
- LTs V = *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- LTsU = *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Vyr. red. Kostas Korsakas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- LŽ = *Lietuvininkų žodis*. Parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius. Kaunas: Litterae universitatis, 1995.
- MacCulloch 2010 = Diarmaid MacCulloch. *A History of Christianity: The First Three Thousand Years*. London: Penguin Books, 2010.
- Mačernis 1993 = Vytautas Mačernis. *Sielos paveikslas*. Vilnius: Vyturys, 1993.
- Maironis 1988 = Maironis. *Lyrika*. Vilnius: Vaga, 1988.
- March 2001 = Jenny March. *Cassell's Dictionary of Classical Mythology*. UK: Cassell, 2001.
- Marcinkevičius 1975 = Justinas Marcinkevičius. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga, 1975.
- Marcinkevičius 1979 = Justinas Marcinkevičius. *Skrendančios pušys*. Vilnius: Vaga, 1979.
- Marcinkevičius 2009 = Justinas Marcinkevičius. *Vėlyvo vėjo vėliavos: Eilėraščiai*. Vilnius: Alma litera, 2009.
- Mykolaitis-Putinas 1982 = Vincas Mykolaitis-Putinas. *Lyrika*. Vilnius: Vaga, 1982.
- Milašius 1994 = Oskaras Milašius. *Vienatvė, mano motina*. Vilnius: Scena, 1994.
- Mittal, Thursby 2004 = Sushil Mittal, Gene R. Thursby. *The Hindu World*. New York–London: Routledge, 2004.
- Monier-Williams 1899 = Monier Monier-Williams. *A Sanskrit–English Dictionary, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages by Sir. Monier Monier-Williams*. New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars. Oxford University Press, 1899; Delhi: Motilal Banarsidass, 1999.
- MTBA II = *Mažoji Tibeto budizmo antologija, II: Nagardžuna, Sakja Pandita*. Iš tibetiečių kalbos vertė Algirdas Kugevičius. Kaunas: Gaivata, 1999.
- MžPKEŽ = Vytautas Mažiulis. *Prūsų etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- Nėris 1984 I–III = Salomėja Nėris. *Raštai, I: Poezija 1920–1940; II: Poezija 1940–1945; III: Proza, dienaraščiai, laiškai*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Norbu 2009 = Čiogjalias Namkhai Norbu. *Kristalas ir šviesos kelias: Sūtra, tantra ir dzogčenas*. Čiogjalo Namkhai Norbu mokymai, sudarė ir parengė John Shane. Vilnius: Lietuvos dzogčeno bendruomenė „Dorželingas“, 2009.
- Ovidijus 1979 = Ovidijus. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979.
- PE = *Poetinė Eda*. Iš senosios islandų kalbos vertė Aurelijus Vižūnas. Vilnius: Aidai, 2009.
- Platonas 1996 = Platonas. *Faidras*. Iš graikų kalbos vertė ir paaškinimus parašė Naglis Kardelis. Vilnius: Aidai, 1996.
- Platonas 1999 = Platonas. *Faidonas, arba apie sielą*. Iš graikų k. vertė, įvadą ir paaškinimus parašė Tatjana Aleknienė. Vilnius: Aidai, 1999.
- Razauskas 2011 = Dainius Razauskas-Daukintas. *Krosnis mitologijoje*. Vilnius: Aidai, 2011.
- Razauskas 2013 = Dainius Razauskas. *Filosofai, poetai ir raganos*. Iš: *Religija ir kultūra, XII*. Vilnius: VU, 2013.

- Razauskas 2014 = Dainius Razauskas. Karalių nuvainikavimas. Iš: *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 2.
- Razauskas 2016 = Dainius Razauskas-Daukintas. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: LLTI, 2016.
- Razauskas 2017 = Dainius Razauskas-Daukintas. *Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“: Pastabos paraštėse*. Vilnius: LLTI, 2017.
- Rigveda 2004 = *Rigveda*. PDF edition by Keith Briggs, 2004 <www.keithbriggs.info/documents/rv.pdf>.
- RmKKA = Juzefa Ramanauskaitė. *Kakarykalnio aidai*. Vilnius: Atkula, 1996.
- Sogjalas 2011 = Sogjalas Rinpočė. *Tibetiečių gyvenimo ir mirties knyga*. Kaunas: Mijalba, 2011.
- Strazdas 1957 = Antanas Strazdas. *Raštai*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957.
- Strazdas 1991 = Antanas Strazdas. *Giesmės svietiškos ir šventos, faksimilinis leidinys*. Vilnius: Vaga, 1991.
- SlŠLP = *Šiaurės Lietuvos pasakos*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1974.
- Tolley 2009 I–II = Clive Tolley. *Shamanism in Norse Myth and Magic*, I–II: *Reference Materials*. Helsinki: Academia scientiarum Fennica, 2009.
- Upanišados 2013 = *Upanišados*. Vilnius: Vaga, 2013.
- Uždavinys 2003 = Algis Uždavinys. *Helėniškoji filosofija nuo Numenijo iki Sirijano*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.
- Vijūkas-Kojelavičius 1988 = Albertas Vijūkas-Kojelavičius. *Lietuvos istorija*, iš lotynų k. vertė Leonas Valkūnas. Vilnius: Vaga, 1988.
- Vaiškūnas 2012 = Jonas Vaiškūnas. *Skaitant dangaus ženklus: Lietuviškojo Zodiako pėdsakai*. Vilnius: Dominicus Lituanus, 2012.
- Vaitkevičienė 2013 = Daiva Vaitkevičienė. Paukštė, kylanti iš pelenų: pomirtinis persikūnijimas pasakose. Iš: *Tautosakos darbai*, XLVI. Vilnius: LLTI, 2013.
- West 2007 = Martin Litchfield West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Whitney 1996 = *Atharva-veda-saḥitā*. Translated into English with Critical and Exegetical Commentary by William Dwight Whitney, revised and edited by Charles Rockwell Lanman. Cambridge, 19905; Delhi: Motilal Banarsidass, 1996.
- ZIČUS = *Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė*. Sudarė ir parengė Danutė Krikštopaitė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1983.
- Афанасьев 1995 III = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, III. Москва: Современный писатель, 1995.
- АФНРС I = *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева в трех томах*. Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа, I. Москва, 1958.
- Грейвс 1999 I–II = Роберт Грейвс. *Мифы древней Греции*. Под редакцией и с предисловием А. Тахо-Годи, I–II. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- Дылыкова 1986 = Вилена Санджеевна Дылыкова. *Тибетская литература: краткий очерк*. Москва: Наука, 1986.
- ЛМСМ = *Легенды, мифы и сказки мая*. Составитель Г. Г. Ершова. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2002.
- Матъе 1996 = Милица Эдвиовна Матъе. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*. Москва: Восточная литература, 1996.
- МЭ = *Младшая Эдда*. Издание подготовили О.А. Смирницкая и М.И. Стеблин-Каменский. Ленинград: Наука, 1970.
- Новик 2004 = Елена Сергеевна Новик. *Обряд и фольклор в сибирском шаманизме: Опыт сопоставления структур*, Москва: Восточная литература, 2004.
- Потапов 1991 = Леонид Павлович Потапов. *Алтайский шаманизм*, Ленинград: Наука, 1991.
- Рак 1998 = Иван Вадимович Рак. *Мифы древнего и ранне-средневекового Ирана*. Москва: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.
- Ригведа 1999 = *Ригведа*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова, мандалы IX–X. Москва: Наука, 1999.
- СПИ = *Слово о полку Игореве*. Москва: Художественная литература, 1987.
- Топоров 1983 = Владимир Николаевич Топоров. *Пространство и текст*. Ис: *Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 1983.
- Фрээрз 1985 = Джеймс Джордж Фрээрз. *Фольклор в Ветхом Завете*. Москва: Издательство политической литературы, 1985.
- ШНС = Шаманизм народов Сибири: Этнографические материалы XVIII–XX вв. Хрестоматия. Составитель Т. Ю. Сем. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский государственный университет, 2006.

THE THREAD OF LIZDEIKA IN LITHUANIAN SPIRITUAL TRADITION

Dainius Razauskas

Lizdeika in the 14th c. was the chief priest of Gediminas. He was the one to explain the Lithuanian king's prophetic dream about founding of the capital in Vilnius. Both the name Lizdeika (from lizdas – 'nest'), and legends about his origin (found in an eagle's nest or a cradle hanging from a tree) show the bird-like nature of Lizdeika. There are analogies to these mythical views in not only the traditions of Siberian shamans, but also in Lithuanian folklore of the past century. Here a child could be found not only in a nest, but also hatched from an egg. Hatching from an egg generally symbolises a 'second birth' (initiation), thus the legend of Lizdeika can also be understood by noting that he is 'twice-born' – initiated into spiritual life. Meanwhile, spiritual life is generally characterised with images of flight, wings, feathers. They are widespread throughout Lithuania: both in historical sources (such as court cases against witches), and the folklore of previous ages, poetry. Another common characteristic of a bird and a priest, poet, bard is singing. All these features of birds can be found in Lithuanian spiritual culture, from mythology to literature, so it can be considered as a sort of 'Lizdeika thread' within it.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius,
E. paštas: Liaudies_kultura@lnkc.lt
Gauta 2016-12-20, įteikta spaudai 2017-02-26